

Данило Н. Баста

СВЕЧАНО ОБЕЛЕЖЕНА ГОДИШЊИЦА КЕЛЗЕНОВОГ РОЂЕЊА

1.

Ханс Келзен, можда и највећи правник двадесетог века (тешко би било пресудити ко је већи: он или Густав Радбрух, ако је таква „пресуда“ уопште потребна), рођен је 11. октобра 1881. године у Прагу. Тог истог дана, али сто двадесет пет година касније, та значајна годишњица свечано је обележена у Бечу, граду његовог детињства, дечаштва, младости, школовања и наставничке делатности све до 1930. Свечаност на највишем нивоу одржана је у препуној пленарној сали аустријског Парламента, а присуствовали су јој, поред високих званичника Републике Аустрије, бројни истраживачи Келзеновог замашног дела и професори теорије и филозофије права из многих земаља. Била је присутна и Келзенова унука Ан Федер Ли, која је за ову прилику допутовала из САД-а (Келзен је после Другог светског рата био професор у Берклију, где је и умро 19. априла 1973) и која је била срдечно поздрављена. Писац ових редова имао је јединствену прилику да присуствује том свечаном скупу.

Међу говорницима биле су и две истакнуте политичке личности данашње Аустрије, обе универзитетски професори: др Андреас Кол, председник Националног савета, тј. аустријског Парламента, и др Хајнц Фишер, председник Републике Аустрије. Обојица су се свечаном скупу обратила речима које нису биле само пригодне него су изражавале и добру упућеност у Келзеново дело, превасходно, разуме се, у онај његов сегмент који се односи на проблеме демократије, парламентаризма, устава и уставног судства. Тако је проф. Кол у више наврата помињао Келзенов спис „О суштини и вредности демократије“, а председник Фишер наглашавао Келзеново учешће у изради аустријског Устава из 1920. године, његово залагање за успостављање уставног судства, те, свакако због тога, „Келзенову пове-

заност са судбином Аустрије“. Своје кратко, сажето и одмерено излагање завршио је речима да је Келзеново животно дело било посвећено стремљењу ка истини и правди, повезавши те идеале са свечаним обележавањем Келзенове годишњице.

Заступајући одсутног савезног канцелара Волфганга Шисела, свечаном скупу обратио се и проф. Георг Линбахер који је, такође, у први план ставио оно што је назвао Келзеновим служењем уставу. Побрао је симпатије присутних и добио њихов аплауз рекавши да би Келзен, када би постојала Нобелова награда за правну науку, њу сасвим сигурно и добио. (Ваља, међутим, приметити да се исти тај мотив налази на самом почетку уводног текста који је написао приређивач књиге о којој ће бити речи у другом делу ове белешке.)

Таква свечаност није се могла замислити, нити је могла и сме-ла протећи, без учешћа емеритираног професора Бечког универзитета Роберта Валтера, дугогодишњег управника „Института Ханс Келзен“, основаног 1972. године поводом Келзеновог деведесетог рођендана. Он је зналачки, топло и надахнуто, местимице и дирљиво, говорио о животу, академској каријери и делима Келзеновим, стављајући тежиште на особине његове личности и, дакако, на средишње идеје и кључне поставке његове *Чисте теорије права*.

У другом делу бечке свечаности обележавања 125-годишњице Келзеновог рођења говорили су професори Станли Паулсон из Сент Луиса (САД) и Матијас Јештет из Ерлангена (СР Немачка). Непосредан повод њиховог обраћања било је објављивање посебног тома, заправо претходнице „Дела Ханса Келзена“, који садржи две Келзенове аутобиографије, једну написану 1927. а другу написану 1947. године. Било је планирано (и тако најављено) да та двојица угледних истраживача Келзенових дела промовишу ту посебну публикацију која је објављена управо поводом бечког обележавања Келзеновог јубилеја. Међутим, Паулсон је говорио – веома стручно и темељито – о Келзеновој правној теорији уопште, не дотичући се аутобиографских списа, док је Јештет, као главни приређивач, говорио о припремању Келзенових сабраних дела у тридесет томова, чије је објављивање преузео на себе тибингенски издавач Мор-Зибек. Јештет је подсетио на Келзенову велику научну плодност – његово дело, на око 7.600 страница, обухвата педесет три монографије и већи број чланака, расправа и текстова друге врсте. Он сигурно није погрешно када је припремање и објављивање тридесет томова Келзенових дела, за које су сада обезбеђени сви услови, укључив и материјално-финансијске, назвао „гигантским пројектом“. Треба пожелети да се тај пројекат, тај подухват, чији значај није потребно посебно наглашавати, наредних година у целости и оствари. Биће то, нема сумње, нов снажан импулс истраживању и проучавању, рецепцији и кри-

тици, правне и политичке мисли Ханса Келзена, корифеја правне науке, у првом реду правне теорије двадесетог века.

2.

Био је то заиста широкогруд гест издавача и домаћина: сви они који су присуствовали свечаном чину обележавања 125-годишњице рођења Ханса Келзена добили су на поклон већ поменути књигу Келзенових аутобиографских списа. Њен је наслов: *Hans Kelsen im Selbstzeugnis*, hrsg. von Matthias Jestaedt in Kooperation mit dem Hans Kelsen-Institut (Mohr Siebeck, Tübingen, 2006). Двема аутобиографијама, написаним у размаку од двадесет година, Келзен сведочи о самом себи. Она из 1947. важила је донедавно као изгубљена. Испоставило се, међутим, да је један примерак, срећом, био у поседу проф. С. Паулсона, који га је несебично ставио на располагање ради објављивања у овој књизи. Тако се сада, свима заинтересованим лако доступно, у корицама једне књиге налази оно што је Келзен записао о себи, свом животу, раду, својим делима, путевима и невољама своје наставне и научне каријере. Мора се признати: драгоцен и узбудљиво штиво. (Овде ћемо се ограничити на први Келзенов текст, док ће о другом бити речи неком другом приликом.)

Кратак текст из 1927. године (дванаест руком написаних, односно осам прекуцаних страница) није, у ствари, аутобиографски у правом смислу речи. Написан је у форми излагања о самом себи (Selbstdarstellung) и готово сав усредсређен на сажет приказ пута Келзеновог мисаоног развоја, на зачињање, постепено уобличавање и развијање Чисте теорије права. Посматран с тог становишта, он има прворазредан значај. Није отуда никакво чудо што га је својевремено обилато користио Рудолф Аладар Метал – један Келзенов пријатељ, дугогодишњи сарадник и биограф – у својој вредној, до данас непревазиђеној књизи о Келзеновом животу и делу, која се у Бечу појавила 1969. године (Rudolf Aladár Métall: *Hans Kelsen. Leben und Werk*, Wien, 1969).

Келзеново „Излагање о самом себи“ из 1927. године (наслов, иначе, не потиче од њега) написано је по жељи Јулијуса Мора, једног у оно време познатог мађарског правног филозофа, и овоме, заједно с краћим пропратним писмом, упућено да га користи „по свом нахођењу“ и из њега узме оно што му се „учини суштинским“. Тешко је данас знати како га је Мор употребио и шта је у њему сматрао суштинским. Не може, међутим, бити сумње да у њему, у најмању руку, две ствари имају нарочит значај. Прва се односи на оно што ту Келзен, осврћући се на свој опсежан и за њега очигледно

пресудан хабилитациони спис *Главни проблеми теорије државног права* из 1911. године, каже о својим кључним сазнањима и поставкама, као и о филозофском залеђу своје теорије.

До основног гледишта које заступа у *Главним проблемима* Келзен је – тако сведочи он сâм – дошао захваљујући увиду да је право по својој суштини норма и да због тога правна теорија мора да буде теорија норми и, као таква, теорија о објективном праву. Ако је реч о „вољи државе“, како се објективно право обично означава, онда она не може бити никакво реално-психичко суштаство, као што је воља појединачног човека. Она је само антропоморфни израз за оно што је требање државног поретка. Појам воље, који је специфичан за правну теорију, није психолошки, већ искључиво нормативни. – Сазнање да је право нужна норма одвело је Келзена до свођења субјективног права на објективно право, чиме је, сматрајући га кобним за правну систематику, укинуо дуализам између субјективног и објективног права. Уместо двају система тих права, морала је настати само једна „интрасистемска разлика“ између субјективног и објективног права. Најзад, Келзен се с „аналогном нужношћу“ понео и према дуализму између јавног и приватног права. Све је то спровео у *Главним проблемима* идући за потпуним изоштравањем и учвршћивањем чистоте правног метода и немилосрдно одбацујући било какав методски синкретизам.

Филозоф који је Келзену послужио као ослонац и јемац у његовој борби за чистоту правног метода, коју је држао неопходно потребном за правну науку, био је, наравно, Кант. Због Кантовог наглашавања супротности између требања и бивствовања, Кантова филозофија је за Келзена „од самог почетка била звезда-водиља“. Али, одмах треба додати нешто важно, чак пресудно. Утицај који је Кант извршио на Келзена био је посредован оном формом Кантове филозофије коју је она добила код филозофа југозападнонемачког правца новокантовства, у првом реду код предводника тог правца, Вилхелма Винделбанда. То је тако било у почетку. Када је пак 1912. у часопису *Kantstudien* изишао обиман прегледни текст Оскара Евалда „Немачка филозофија у години 1911“, у којем су били рецензирани и Келзенови *Главни проблеми*, Келзену је била скренута пажња и постало му је јасно да постоје „далекосежне паралеле“ између његове обраде проблема воље у праву, посебно воље државе, и филозофије чисте воље Хермана Коена. То је био импулс који га је навео да се окрене изучавању марбуршког новокантовства, при чему је Коенова теорија сазнања била за њега „од трајног утицаја“. Рецепција новокантовске филозофије марбуршког правца омогућила је Келзену да методску чистоту правне теорије продуби до те мере да, поред два претходно поменута, укине и трећи дуализам, онај између права и државе, и да, почев од тада, брани своју тезу о идентитету државе

и позитивног права. Тиме је Келзен дошао до оне тачке на којој је (додуше, не њему самом) морало постати очигледно да се његова Чиста теорија права највећма удаљила баш од оног мислиоца који је требало да буде њен најмоћнији филозофски покровитељ. Јер, код тог мислиоца, Имануела Канта, нема ни трага од поистовећивања државе и права, поготово не у оном облику и на онај начин како је то, с одважношћу без премца и са спремношћу да у томе иде до крајњих консеквенција, учинио Ханс Келзен.

Често се и неоправдано заборавља или чак пренебрегава да се Ханс Келзен, поред правне, помно бавио и политичком теоријом. (О том теоријском паралелизму у његовом целокупном делу и код нас се недовољно води рачуна.) Да је он веома држао до своје политичке теорије – иако се она, наравно, не може ставити раме уз раме с његовом Чистом теоријом права, с његовим критичким правним позитивизмом – недвосмислено сведочи указивање на радове из те области при крају текста упућеног Јулијусу Мору. То је она друга ствар која у његовом „Излагању о самом себи“ побуђује нарочиту пажњу. Ту Келзен изречно подсећа на то да се упоредо с проблемима теорије државе и права бавио и проблемима политичке теорије, те крајње брижљиво, не изостављајући ништа, набраја радове које је о њима написао. Тако каже да је још 1912. године, дакле непосредно по изласку *Главних проблема*, у другом тому часописа *Annalen für soziale Politik und Gesetzgebung* објавио дужу расправу под насловом „Политички поглед на свет и васпитање“. Затим помиње краћи монографски рад *О суштини и вредности демократије* из 1920. године у којем је развио „мисао да демократска идеологија одговара једном релативистичко-емпиријском основном схватању, док је тенденција ка аутократским облицима повезана с једном апсолутистичко-метафизичком идеологијом“. Исте године, одмах додаје, уследио је спис *Социјализам и држава*, у којем је критички претресао политичку теорију марксизма и разобличио анархистичке тенденције у њој. Убрзо је, 1924, дошла брошура *Маркс или Ласал*, а годину дана доцније спис *Проблем парламентаризма*, посвећен одбрани парламентаризма од идеја фашистичке и бољшевичке диктатуре. Најзад, Келзен скреће пажњу и на то да је на Петом конгресу социолога, одржаном у Бечу 1926, поднео реферат „О социологији демократије“.

Ако је, дакле, Келзен самог себе разумевао и као политичког теоретичара, што ни у ком случају не може бити предмет сумње, онда нема никаквог разлога да се о том важном делу његовог стваралаштва и даље премало води рачуна или да он у истраживању и рецепцији и даље остане по страни. Баш напротив. Келзена као политичког теоретичара ваља узети с подједнаком озбиљношћу као што се он узима као правни теоретичар. Тек ће се тада створити целовита слика о њему и његовом необично плодном стваралаштву.